

Оксана Квасниця

к.е.н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Михайло Шикеринець

студент гр. ФФМ-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДІ У СФЕРІ ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ І ВИРІШЕННЯ ЖИТЛОВОЇ ПРОБЛЕМИ

Правове забезпечення реалізації молодіжної політики в Україні перебуває у процесі постійного вдосконалення. Останні два роки до повномасштабної війни відзначені прийняттям базових нормативно-правових документів, які осучаснюють організаційні та фінансові аспекти молодіжної політики. Проте, поряд із вдосконаленням правового забезпечення, вітчизняною реальністю є вибірковість у реалізації цільових програм, орієнтованих на молодь, винятково непослідовне фінансування завдань, передбачених у цих програмах, а також безвідповідальне ставлення держави до виконання взятих державою зобов'язань перед учасниками. Найбільш показовим є приклад з реалізацією цільових програм у сфері житлового будівництва, де через непослідовну політику держави число учасників зменшилось до мінімуму, а ті молоді сім'ї, які вирішити скористатись можливістю участі у програмі пільгового кредитування житла, через відмову держави від виконання зобов'язань потрапили у кабальну залежність від банків.

Загалом проведена оцінка практики фінансового забезпечення молодіжної політики в Україні засвідчила, що в нашій країні цільові програми, орієнтовані на молодь, характеризуються низькою результативністю, недостатні для того, щоб забезпечити повноцінний життєвий старт для молоді у царині створення родини, реалізації інтелектуального потенціалу, вирішення житлової проблеми та питань працевлаштування. У багатьох ракурсах молодіжна політика в Україні має формальний характер, недостатньо наближений до реальних потреб молоді.

Найбільш важливими векторами розвитку вітчизняної моделі фінансової підтримки молодіжної політики, на наш погляд, доцільно визначати наступні: реформування існуючих схем молодіжного житлового кредитування з метою підвищення доступності іпотечних позик та розширення участі молодих сімей; розвиток схем кредитування професійної та вищої освіти, стимулювання інших форм фінансової підтримки реалізації права молодих людей на освіту; розвиток механізму фінансової підтримки молодіжного підприємництва задля сприяння економічній активності молоді.

Сучасний етап розвитку вітчизняної системи професійної та вищої освіти характеризується активним впровадженням ринкових підходів у її фінансування. Внаслідок впровадження загального конкурсу за спеціальностями при розподілі

бюджетного замовлення відбувається концентрація бюджетного фінансування вищої освіти у столичних університетах і закладах найбільших міст країни, тоді як закладам вищої освіти в регіонах загрожує занепад. Значна частина закладів вищої освіти взагалі втратила бюджетне фінансування за державним освітнім замовленням і фактично працює на комерційних засадах. Поступально зростає роль платної вищої освіти, що дає підстави ставити під питання забезпеченість державою права людини на доступну освіту.

Вирішення проблеми доступності вищої освіти потребує оцінювання трьох можливих варіантів дій: по-перше, вдосконалення діючої моделі розподілу фінансування державного освітнього замовлення; по-друге, розвиток фінансової підтримки здобуття освіти через механізм пільгового освітнього кредитування; по-третє, розвиток освітнього страхування.

Впровадження першого способу вирішення проблеми доступності вищої освіти потребує виправлення ключових недоліків чинної моделі бюджетного фінансування державного замовлення на підготовку кадрів. На сьогодні держава виокремила низку спеціальностей, яких найбільше потребує економіка, а також інші спеціальності, попит на кадри у яких задоволено або навіть спостерігається надлишок фахівців. Перші спеціальності отримують більше замовлення, тоді як для інших спеціальностей ці показники з року в рік скорочуються. Попри це, така модель не вирішує проблеми деградації регіональної вищої освіти, оскільки при виборі місця навчання потенційні студенти керуються не тільки або не стільки рівнем якості освітніх послуг, як загальними перспективами влаштування життя. Через це переповненими є столичні університети та заклади вищої освіти низки крупних міст країни, де умови навчання та проживання студентів можуть бути значно гіршими, ніж в університетах з регіонів, проте бажання влаштувати своє життя у столиці, перспективи пошуку роботи мотивують абітурієнтів приймати ці обставини при вступі. На наш погляд, відкриті конкурси при розподілі обсягу державного замовлення на кадри мають бути збережені, однак при врахуванні регіональної потреби у спеціалістах відповідного профілю. Це забезпечить певну фінансову стабільність закладів вищої освіти регіонального рівня та створить умови для реалізації права молодих людей на доступ до якісної освіти.

На наш погляд, у контексті вирішення питання вдосконалення бюджетного фінансування освітніх послуг заслуговує на увагу ініціатива щодо переходу від повного покриття вартості освітніх послуг до надання освітніх грантів. Розмір цієї фінансової допомоги буде залежати від результатів отриманих випускником балів на ЗНО або НМТ, а використати грант він зможе для оплати навчання не тільки у закладах вищої освіти державної форми власності, але й у приватних університетах. Таким чином, ця ініціатива дає можливість досягти двох помітних позитивних результатів: по-перше, демократизація фінансування вищої освіти, перехід від принципу «фінансування закладів» до принципу «фінансування послуг», адже для держави (замовника) не важливо, хто надає освітні послуги, а важливою є сама якість підготовки кадрів; по-друге, впровадження грантової моделі, коли

розміри гранту не будуть покривати усієї вартості навчання, а лише її частину, дасть можливість розширити контингент одержувачів фінансової допомоги. За розрахунками МОН України, впровадження ініціативи збільшить контингент студентів, які отримують фінансову підтримку від держави, на 30-40% [1]. Водночас, необхідність оплачувати частину вартості навчання має стимулювати студентів до більш сумлінного здобуття освіти.

Іншим варіантом реформування фінансового забезпечення освітніх послуг для молоді є розвиток кредитування здобуття вищої та професійної освіти. Якщо в багатьох країнах Європи таке кредитування є одним із провідних механізмів фінансової підтримки молоді у питанні доступу до якісної освіти, то в Україні воно практично не функціонує. У Великобританії, Швеції, Австралії пільгові позики на оплату вартості здобуття вищої освіти отримують 9/10 здобувачів, у США цей показник перевищує 2/3. Натомість, в Україні після 2011 року надання освітніх кредитів фактично припинене. Із відсутністю доступних механізмів для кредитного фінансування освітніх послуг багато науковців і практиків пов'язують зростання масштабів освітньої еміграції, тобто виїзду випускників шкіл за кордон з метою навчання. Хоча така думка є надто суперечливою, оскільки вагомий вплив на еміграцію випускників шкіл мають інші чинники (намір облаштувати життя за кордоном впродовж періоду навчання, вищий рівень життя у країнах еміграції, а з 2022 року – виїзд з країни через війну та можливу мобілізацію), проте відсутність дієвих механізмів кредитування освітніх послуг є вагомою перешкодою для забезпечення широкого доступу молоді до якісних освітніх послуг.

У науковій спільноті серед головних причин, які стримували розвиток механізму кредитування здобуття освіти та, зрештою, призвели до фактичного припинення його існування, відзначають такі:

– законодавчі проблеми, оскільки при впровадженні цього механізму в Україні не були врегульовані питання стягнення заборгованості за освітніми позиками, застосування фінансових санкцій за невиконання зобов'язань стосовно обслуговування та повернення позики; не була розроблена методика врахування прогнозованих майбутніх доходів позичальника при визначенні розміру кредиту на здобуття освіти. Високий ризик втрати коштів кредитора змушував банківські установи відмовлятися від такої послуги, як кредитування освіти;

– надміру протекціоністські умови кредитування, оскільки законодавство передбачає широкі можливості надання пільг для позичальників. Зокрема, строк погашення освітнього кредиту був визначений на рівні 15 років, що значно більше, ніж у багатьох країнах, де функціонують механізми кредитування вищої освіти. Крім цього, вітчизняна модель кредитування вищої освіти передбачає надання позичальнику пільгового року після завершення навчання, впродовж якого він міг не обслуговувати і не повертати позичені кошти. Соціальна компонента механізму надання пільгових позик на здобуття освіти також передбачає, що позичальники мають право на звільнення від сплати процентів за кредитом при народженні однієї дитини, а при народженні двох і більше дітей –

додатково на списання певної частини основної суми кредиту, аж до повного обсягу. Звісно, з погляду політики стимулювання народжуваності ці кроки мали б раціональне пояснення, однак надмірний протекціонізм у наданні позик для здобуття освіти знижував інтерес до них з боку банківських установ, а для держави обертався додатковими втратами бюджетних ресурсів;

– відсутність необхідних економічних умов для дієвого функціонування кредитування освітніх послуг. Головна умова доступності кредитів на здобуття освіти – це низькі процентні ставки за позикою, що дає можливість позичальнику обслуговувати та погашати кредит без різкого погіршення рівня його життя. У вітчизняному законодавстві ставки за кредитами на здобуття вищої освіти були визначені на рівні 3% річних, що на порядок нижче, ніж темпи інфляції в країні за останні десятиліття. Натомість, у країнах із розвиненим кредитуванням освітніх послуг ставки за такими кредитами дещо вищі за рівень інфляції, що створює інтерес до такого кредитування з боку фінансово-кредитних установ. В Україні при збереженні високих темпів інфляції надання кредитів під винятково низькі відсотки – це свідоме завдання збитків для держави, втрата бюджетних ресурсів. На думку А. Полторака, у цьому контексті вітчизняна модель кредитування послуг вищої освіти уподібнювалась до їх бюджетного фінансування [3, с. 46-47].

Зважаючи на наведені причини, відновлення кредитування освітніх послуг в Україні потребує вирішення важливих проблем, які зроблять його економічно раціональним, а саме: забезпечення стабільного фінансування програми надання освітніх кредитів, коли позичальники будуть впевнені у тому, що держава буде належно виконувати свої фінансові зобов'язання; об'єктивізація розмірів ставок за освітніми кредитами відповідно до темпів інфляції (навіть при залученні до цієї програми безкоштовних ресурсів від міжнародних донорів та з інших джерел, ставки за кредитами на здобуття освіти мають принаймні покривати інфляційні втрати); зменшення «соціальної компоненти» кредитування послуг освіти, а саме звуження можливостей для отримання пільг з обслуговування і погашення цих позик. За інших обставин, «реанімувати» кредитування послуг освіти для молоді, на наш погляд, не вдасться, оскільки надмірний протекціонізм у їх наданні та ігнорування законів економіки роблять вітчизняну модель кредитування освіти більш подібну до численних соціальних програм з незрозумілою ефективністю.

Окремим варіантом реформування моделі фінансової підтримки здобуття освіти в Україні може стати розвиток освітнього страхування. Такий механізм є доволі поширеним у зарубіжній практиці, де батьки для накопичення ресурсів для оплати вартості навчання своєї дитини укладають на період до досягнення нею повноліття відповідний страховий поліс. За рахунок сплачених страхових внесків відбувається формування страхового фонду, який прирощується шляхом завдяки інвестуванню цих ресурсів. Страхувальниками за полісами страхування освіти можуть виступати як фізичні особи (батьки, інші родичі), так і юридичні особи (працедавці, які сплачують відповідні внески в межах соціального пакету для своїх працівників). Після завершення строків дії страхового полісу (досягнення застрахованою особою певного віку чи намір вступити на навчання

у заклад вищої освіти), накопичені у страховому фонді ресурси спрямовуються на плату вартості навчання, або якщо застрахована особа вирішила не здобувати освіти – то кошти виплачуються як страхова сума. Для стимулювання освітнього страхування, для осіб, які уклали відповідні угоди, передбачено пріоритетне право на отримання пільгового освітнього кредиту, якщо страхова сума за полісом страхування освіти не повністю покриває вартість навчання.

З економічної точки зору, освітнє страхування подібне до інших продуктів страхування, які передбачають накопичення страхових ресурсів. Специфіка цієї послуги страхування у тому, що страхові угоди дають можливість накопичувати кошти для оплати вартості навчання не залежно від того, чи доживе страхувальник до закінчення строку дії полісу. Тобто, у випадку припинення сплати страхових внесків через смерть страхувальника (одного/обох батьків застрахованої дитини, іншої особи, яка вказана у страховому полісі як страхувальник), страхова компанія все одно зберігає зобов'язання щодо виплати страхової суми особі, яка вказана у страховому полісі як вигодонабувач.

Іншою важливою відмінністю страхування освіти від страхування життя є те, що страхова сума не виплачується після настання смерті страхувальника, а лише після закінчення строків дії страхового полісу, тобто повноліття дитини чи наміру її вступити на навчання. Завдяки цьому, страхування послуг освіти дає гарантію того, що кошти страхової виплати отримає безпосередньо дитина, а не особи, які представляють її інтереси до настання повноліття. З метою зменшення можливостей для шахрайства і нецільового використання страхової виплати, у полісах освітнього страхування можуть бути передбачені норми, що страхова сума виплачується не одноразовим платежем, а рівними частинами впродовж терміну навчання безпосередньо на рахунки вказаного клієнтом закладу освіти як оплата вартості навчання. Іноді страхові компанії можуть навіть вносити у поліс страхування інформацію про обраний клієнтами заклад вищої освіти, у якому застрахована особа має намір/буде навчатися [6].

Для стимулювання участі населення в освітньому страхуванні держава передбачає додаткові інструменти фінансової підтримки цієї практики. Зокрема, у Великобританії при накопиченні особою на індивідуальному освітньому страховому рахунку визначеного обсягу страхових внесків, уповноважені органи з управління освітою надають страхувальнику додаткову фінансову допомогу у формі гранту для оплати вартості навчання. Таким чином, участь в освітньому страхуванні дає громадянам можливість забезпечити своїм дітям здобуття більш дорогої освіти. Щодо України, то поліси страхування вищої освіти практично не представлені на вітчизняному ринку страхових продуктів. Прикладами послуг зі страхування освіти є Програма «Магістр» (накопичення коштів для оплати здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти), Програма «Дитина» (передбачає накопичення коштів для оплати вартості навчання дитини після закінчення середньої школи), пропоновані страховою компанією PZU Україна [4], Програма страхування життя дітей СТ «Надія» [5] та інші.

Поряд із активізацією фінансових інструментів для розширення доступу молоді до якісної професійної та вищої освіти, важливою проблемою, яка тільки

поглиблюється в умовах війни, є забезпеченість молоді житлом. Функціонування в Україні Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву не має помітного ефекту щодо зниження вартості й доступності житла для молодих сімей. Головною причиною цього є обмеженість фінансових можливостей уряду виділяти кошти на реалізацію програм житлового кредитування та недостатня увага до цієї проблеми з боку органів місцевого самоврядування. Тому на даний час існує нагальна необхідність вироблення ринкових механізмів забезпечення доступності житла для молоді, які не передбачають фінансової участі держави.

Важливість вирішення цього питання полягає у тому, що діюча в Україні модель фінансування житлового будівництва передбачає пряме інвестування коштів для спорудження будинків самими майбутніми власниками житла з відповідним перекладанням на них усіх ризиків. Ця модель спрямована на захист інтересів банківських установ та забудовників, однак населення перебуває у винятково не вигідному та ризикованому становищі. Високі ризики кредитування житлового будівництва зумовлюють високу вартість іпотечних кредитів, що обмежує коло потенційних позичальників. Іншою причиною високої вартості іпотечних кредитів є нестача довгострокових ресурсів у банківських установ, адже більшість залучених банками ресурсів (від депозитів та в інших формах) мають поточний або короткостроковий характер, який посилюється із початком війни в Україні. Водночас, іпотечні кредити передбачають надання коштів на тривалий період, що вимагає спрямування на нього банківських ресурсів, якими банк може користуватись довго. На думку В. Новікова, «необхідне розширення інституційних структур іпотечного кредитування, вдосконалення економічних і організаційних засад реалізації пільгових програм, які підвищують доступність банківських кредитів для населення» [2, с. 94-95]. Без вирішення цих проблем активізувати кредитування житлового будівництва для молоді буде складно.

Список використаних джерел:

1. Випускники шкіл отримуватимуть гранти на вищу освіту. URL: <https://osvita.ua/vnz/90178/>
2. Новіков В. Удосконалення фінансування житлового будівництва. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 3 (34). С. 86-99.
3. Полторак А., Паламарчук В., Манукян Т. Розвиток механізму кредитування для здобуття вищої освіти як напрям зміцнення рівня фінансової безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 23. С. 44-49.
4. Програма «МАГІСТР». Веб-сайт PZU Україна. URL: <https://www.pzu.com.ua/individual/life/saving/magister.html>
5. Програма страхування життя дітей. Веб-сайт ПАТ «Страхове товариство «Надія». URL: <http://www.hope.net.ua/products-and-services/life-insurance/programa-strahuvannya-zhittya-ditey/>
6. Сидорова К. Страхування для здобуття освіти. *Страхування сьогодні*. URL: <http://www.insur-info.com/press/79153/>